

Šola kot preventivni dejavnik nasilja v družini

doc. dr. Ksenija Domiter Protner / Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

V šoli se odražajo značilnosti in dogajanje v družbi in ker je nasilje v družini družbeni problem, se šola sooča tako s posledicami in odkrivanjem te problematike kot tudi z njenim reševanjem. Po drugi strani pa ne smemo zanemariti dejstva, da se v šoli značilnosti širše družbe specifično odražajo. Različne institucije, kot so centri za socialno delo, policija, sodstvo, se že zaradi svojega osnovnega namena delovanja ukvarjajo tudi s preprečevanjem odkrite izpostavljenosti otrok nasilju v družini. Šola¹ temu v osnovi sicer ni namenjena, a ima pri tem posebno vlogo, saj ji redni stik z otroki omogoča večjo verjetnost odkrivanja izpostavljenosti otroka nasilju v družini. Tudi splošni cilji šole vsaj posredno zajemajo ta problem. Tako že temeljni slovenski šolski akt Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in

izobraževanja (2009),² določa spoštovanje otrokovih in človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter zagotavljanje optimalnega razvoja posameznika. Šola ima tako v odnosu do problema nasilja v družini pomembno vlogo na dveh ravneh. Ob omenjeni možnosti za zaznavanje izpostavljenosti otrok nasilju v družini in posledično ukrepanje, ima šola tudi možnosti za delovanje na preventivni ravni.

Namen tega prispevka je prav pregled možnosti šole³ na

2 2. člen Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 16/07, 36/08, 58/09, 64/09 in 65/09)) med drugim določa:

- zagotavljanje optimalnega razvoja posameznika ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost ter telesno in duševno konstitucijo,
- vzgajanje za medsebojno strpnost, razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, spoštovanje otrokovih in človekovih pravic in temeljnih svoboščin, razvijanje enakih možnosti obeh spolov ter s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi.

3 Več o vlogi šole na področju odkrivanja izpostavljenosti otrok nasilju v družini in posledično ukrepanja je v Domiter Protner, K. (2011). Vloga šole pri prepoznavanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini. *Socialno delo*, let. 50, št. 5, str. 317–327; Domiter Protner, K. (2015a). Skrb za spodbudno šolsko okolje: vloga šolske svetovalne službe pri odkrivanju izpostavljenosti mladostnikov nasilju v družini. *Šolsko svetovalno delo*, letn. 19, št. 3/4, str. 86–96.; Domiter Protner, K. (2014). *Zloraba otrok v družini: možnosti ukrepanja*. 1. izd. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

1 S pojmom „šola“ označujemo vse vzgojno-izobraževalne institucije za otroke in mladostnike.

preventivni ravni, in sicer preprečevanje nasilnih oblik vedenja ter prevzemanja vloge storilca ali vloge žrtve v kasnejših partnerskih in družinskih odnosih. V izhodišču obravnave vloge šole pri preventivni dejavnosti na področju preprečevanja nasilja v družini bomo v nadaljevanju na kratko pregledali značilnosti in oblike izpostavljenosti otrok nasilju v družini, značilnosti preventive ter nekaj temeljnih dejstev, ki so povezani s stanjem na tem področju.

ZNAČILNOSTI IN OBLIKE IZPOSTAVLJENOSTI OTROK NASILJU V DRUŽINI

Pri obravnavi nasilja v družini in izpostavljenosti otrok nasilju v družini se soočamo tudi s terminološkimi problemi. Besharov (1991, str. 7) v svoji pregledni študiji celo navaja, da je skoraj toliko definicij nasilja v družini, kot je raziskovalnih projektov, ki se s tem problemom ukvarjajo. Vsekakor se razlikujejo že same opredelitve „nasilja“, ki niso različne samo med posamezniki, ki ga opredeljujejo, ampak tudi med različnimi kulturami in zgodovinskimi obdobji. Termin nasilje v družini se na splošno nanaša na intimne zveze, kjer je en partner zlorabljen s strani drugega partnerja, kar vključuje kot žrtve tako moške kot ženske in je lahek za uporabo, najpogosteje uporabljan, a hkrati tudi deležen največ kritik (Holt et al., 2008, str. 798). Nekatere ozke opredelitve temeljijo predvsem na izpostavljenosti dogodkom fizičnega nasilja, širše definicije pa vključujejo tudi druge oblike nasilja.

Do nasilja brez vidnih telesnih poškodb⁴ obstaja v različnih družbenih okoljih velika strpnost, zato je prepoznavanje drugih oblik nasilnega vedenja (na primer psihično⁵ in spolno nasilje) kot oblike nasilja še posebej pomembno. Brassard in Donovan (2006, str. 186) na podlagi pregleda obstoječih definicij in pojavov psihičnega trpinčenja ugotavljata, da različni avtorji še najbolj soglašajo glede

tega, katere oblike vedenja staršev uvrščamo v to obliko nasilja nad otroki. Še najmanj soglasni pa so v tem, kdaj neko vedenje pojmujejo že kot psihično nasilje in kdaj kot neprimerno obliko vzgojnega ravnanja (ibid.). Omenjena avtorja po pregledu empiričnih študij tako ugotavljata, da so elementi psihičnega trpinčenja otrok vsekakor zaničevanje, zastraševanje (sovražno in verbalno agresivno vedenje staršev), odrekanje emocionalne dostopnosti (čustveno zanemarjanje) in osamitev otroka v zgodnjem otroštvu (ibid.).

Dolgo je prevladovalo mnenje (in še danes ni redko), da otrok ni izpostavljen nasilju, če ga ne doživlja neposredno, in zato se je nasilje med staršema (partnerjema) obravnavalo, in se še pogosto obravnava, kot nasilje, ki ga otroci niso deležni (zlasti če otroci niso neposredne žrtve telesnega nasilja). Tudi empirične študije o otrocih, ki so priče nasilja, so se pojavile šele v osemdesetih letih (Kitzmann et al. 2003, str. 339). V zadnjih dvajsetih letih pa različni raziskovalci nasilja v družini, ki jih navajajo Kitzmann in sodelavci (ibid.), pojmujejo izpostavljenost otroka kot priče (opazovalca) nasilja v družini kot posebno obliko psihičnega trpinčenja otroka, ki je izjemno pogosta in žal v praksi redko obravnavana. Zato ni presenetljivo, da otroke in mladostnike, ki so priče nasilja v družini, nekateri avtorji imenujejo „tihe“, „pozabljene“ in „nenamerne“ žrtve nasilja med odraslimi (Edleson 1997).

Že samo na podlagi nekaterih večjih britanskih raziskav⁶ (McGee 1997, Mullender 2004) lahko vidimo razsežnost in problem otrok, ki sicer niso neposredno deležni nasilja v družini, a ga opazujejo. Britanska kriminalistična raziskava iz leta 1992 (povzeto po McGee 1997, str. 16) je na primer pokazala, da so bili otroci ob nasilju med partnerjema v 90 % primerov v isti ali sosednji sobi (ibid.). Raziskava McGee (2000) je pokazala, da je bilo 71 % otrok, zajetih v njeno raziskavo, priče fizičnemu nasilju nad njihovimi materami, 10 % pa priče posilstvu njihove matere. Tudi britanska nacionalna raziskava iz leta 2002 (povzeto po Mullender 2004, str. 2) je pokazala, da imajo otroci v družinah z nasiljem nenehne izkušnje s telesnimi in spolnimi napadi ter da je bilo 10 % otrok priče spolnemu napadu na njihovo mamo (ibid.).

4 Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje fizično nasilje kot vsako uporabo fizične sile, ki pri družinskem članu povzroči bolečino, strah ali poniževanje, ne glede na to, ali so nastale poškodbe. Spolno nasilje pa kot ravnanje s spolno vsebino, ki jim družinski član nasprotuje, je vanje prisiljen ali zaradi svoje stopnje razvoja ne razume njihovega pomena.

5 Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) kot psihično nasilje opredeli vsa ravnanja, s katerimi povzročitelj nasilja pri družinskem članu povzroči strah, ponižanje, občutek manjvrednosti, ogroženosti in druge duševne stiske.

6 V Sloveniji nimamo takšnih raziskav.

Omenili smo že, da je ta vidik izpostavljenosti otrok nasilju v družini v zadnjih tridesetih letih pogosto obravnavan v okviru različnih strok. Med psihosocialnimi in sociološkimi pristopi preučevanja se s to obliko izpostavljenosti otrok nasilju v družini še posebej ukvarjajo teorije socialnega učenja in intergeneracijske teorije. Poudarjajo problem učenja nasilnih oblik vedenja in prenosa teh izkušenj v odraslo dobo. V tej zvezi na primer K. Filipčič (2002, str. 59) navaja raziskavo, ki je zajela več kot 2000 odraslih oseb in je pokazala, da je hujše nasilje v družini verjetnejše, kadar so bili odrasli storilci v otroštvu opazovalci nasilja med staršema, kot pa kadar so jih starši preteпали, čeprav obe situaciji povečata stopnjo nasilja v drugi generaciji. Pri vplivu teh izkušenj iz otroštva v omenjeni raziskavi niso našli razlik med spoloma (ibid.). Podobno so dokazovali tudi Hughes in sodelavci (1989), ki so opozorili, da pri otrocih (oziroma tudi pozneje v odrasli dobi) zasledimo še več posledic, če so hkrati priče in žrtve nasilja, kot če so „samo“ žrtev nasilja ali „samo“ priča nasilja. Enako potrjujejo tudi poznejše raziskave (Finkelhor et al. 2005, str. 6, Holt et al. 2008, str. 789).

Posebna oblika nasilja v družini, ki je tudi v praksi pogosto spregledana, pa je tudi zanemarjanje otrok. Venet in sodelavci (2007, str. 265) po pregledu različnih študij ugotavljajo, da so otroci tej obliki nasilja izpostavljeni celo najpogosteje. Zanemarjanje je oblika nasilja, ki jo slovenski Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje kot opuščanje dolžne skrbi za družinskega člana, ki jo ta potrebuje zaradi bolezni, invalidnosti, starosti, razvojnih ali drugih osebnih okoliščin. Ob fizičnem zanemarjanju (neustrezno prehranjevanje, odsotnost skrbi za otrokovo varnost, zdravje, razvoj ...), ki je med vrstami zanemarjanja še najpogosteje obravnavano, je pomembno tudi čustveno zanemarjanje (otrok je prikrajšan za pozitivne čustvene odnose v družini) ali izobraževalno zanemarjanje (odrasli otroka prikrajšujejo za osnovno razvojno spodbujanje) (Mikuš-Kos 1996, str. 60).

ZNAČILNOSTI PREVENTIVNE DEJAVNOSTI NA PODROČJU NASILJA V DRUŽINI

Tudi pri pojmu „preventivna dejavnost“ se srečujemo s težavo opredelitve, saj ima različne pomene. Po mnenju

različnih avtorjev (npr. Gillham, 1996, str. 28; Guterman, 2004, str. 300) se preventivna dejavnost izvaja po modelu javnih zdravstvenih modelov preventivne dejavnosti in se pojavlja v treh oblikah:

- primarni oziroma preden se „nekaj“ zgodi,
- sekundarni kot obliki zgodnjega ukrepanja,
- terciarni kot obliki zmanjševanja ali reševanja posledic.

Primarna oblika preventivnosti je na področju izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini zelo redka in težko izvedljiva, zato Gordon (1983 v: Gillham, 1996, str. 29) izpostavlja, da je na področju socialne problematike smiselno opuščanje zdravstvenih modelov preventivne dejavnosti in razmišljanje predvsem o:

- univerzalnih preventivnih aktivnostih, ki so koristne za vsakogar;
- selektivnih preventivnih aktivnostih, ki so namenjene rizičnim skupinam in
- individualno značilnih preventivnih aktivnostih, ki so namenjene konkretnim družinam ali posameznikom.

Gillham (ibid., str. 30) opozarja na problem merjenja učinkovitosti „univerzalne preventivne dejavnosti“, ki jo je možno izvajati v izobraževalnih institucijah in dvomi o učinkovitosti oziroma o tem, da ti mladi, kljub ozaveščanju, ne bodo nasilni (kasneje v življenju) kot partnerji ali nasilni starši. Avtor je svoj dvom podkrepil s primerom različnih programov ozaveščanja mladih o negativnih posledicah drog, ki imajo zelo majhen neposredni učinek na konkretno vedenje mladih, saj kljub poznavanju negativnih učinkov drog uporaba drog med mladimi narašča (ibid.).

V svetovni zdravstveni organizaciji WHO (Buchart et al., 2006, str. 4) opozarjajo na štiri pomembne dejavnike, ki jih je nujno upoštevati pred načrtovanjem preventivnih intervencij:

- definirati je treba problem z uporabo statističnih podatkov, ki ponazorijo stopnjo in značilnosti nasilja ter značilnosti žrtev;

- identificirati je treba vzroke in rizične faktorje za možnost nasilja;
- na podlagi poznavanja rizičnih in zaščitnih oziroma varovalnih dejavnikov je treba načrtovati takšne intervencije in programe, ki imajo možnost največjega učinka z najmanj rizičnimi dejavniki;
- na podlagi raziskav, rutinskega zbiranja podatkov, opazovanja in evalviranja programov je treba širiti informacije o učinkovitosti in preizkušeni intervencij na področju trpinčenja otrok in mladostnikov (ibid.).

V Sloveniji smo pričeli z ozaveščanjem z univerzalnimi preventivnimi dejavnostmi, ki so namenjene vsem in jih izvajajo predvsem Ministrstvo za notranje zadeve in nekatere nevladne organizacije. Pri tem imajo najpomembnejšo vlogo množični mediji, ki se pojavljajo tako v vlogi dejavnika tveganja kot varovalnega dejavnika. Obstaja namreč pomembna razlika med prikazovanjem nasilja v družini v okviru akcij ozaveščanja (npr. omenjene akcije policije ali nevladnih organizacij), kjer je nasilje v družini prikazano kot družbena problematika, in poročanjem različnih medijev o konkretnih dogodkih nasilja v družini, kjer je, kot je pokazala raziskava B. Luthar in sodelavcev (2006), pogosto prikazano kot samo individualni problem (Domiter Protner, 2014).

Ozaveščanje na drugih ravneh poteka oziroma je potekalo na primer v okviru projekta „Sistemsko soočanje z nasiljem v družini – usposabljanje strokovnih delavcev“, ki ga je izvajal Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani za ozaveščanje in usposabljanje strokovnih delavcev na področju vzgoje in izobraževanja ter v zadnjem letu usposabljanje zdravstvenih delavcev. Drugih selektivnih preventivnih akcij, ki bi bile namenjene otrokom ali njihovim družinam, pa v Sloveniji še nimamo (ibid.), čeprav so se različni selektivni programi, ki jih države z razvito preventivno dejavnostjo na področju nasilja v družini izvajajo (npr. ZDA, Avstralija, Nemčija), izkazali za uspešne (ibid.).

UGOTOVITVE SLOVENSkih RAZISKAV O PROBLEMU IN OBSEGU IZPOSTAVLJENOSTI OTROK NASILJU V DRUŽINI

V Sloveniji imamo relativno malo raziskav nasilja v družini. Prva večja empirična raziskava⁷ nasilja v družini „Nasilje v družinah v Sloveniji“ je nastala pod okriljem Univerze na Primorskem leta 2006 (Sedmak et al., 2006). Rezultati raziskave prikazujejo, da kar ena tretjina respondentov pozna vsaj eno družino, kjer je klopota otroku običajen način kaznovanja (ibid., str. 36). Osebno izkušnjo z nasiljem v družini v času otroštva in odrasčanja pa je po tej študiji imelo 17% vseh vprašanih, in sicer več moških kot žensk (ibid.).

O izkušnji z nasiljem v družini v času otroštva govori tudi podatek nacionalne raziskave, tj. „Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih“ (Leskošek et al., 2010), opravljene leta 2010 na vzorcu 752⁸ odraslih žensk. Dolgotrajno izpostavljenost nasilju je potrdila več kot petina anketirank. Med njimi je 27,4% odgovorilo, da so izpostavljenost nasilju pričele doživljati v primarni družini (ibid.). Vsaka druga ženska (56,6%) je od dopolnjenega 15. leta starosti doživela eno od oblik nasilja. Vsaka druga ženska je doživela nasilje tudi v zadnjih 12 mesecih pred raziskavo, največkrat psihično nasilje (ibid.).

V letu 2014 je Agencija Evropske unije za temeljne pravice FRA (Nasilje nad ženskami: vseevropska raziskava, 2014) izvedla vseevropsko raziskavo o nasilju nad ženskami, ki je pokazala, da je bila v obdobju po 15. letu starosti poslana vsaka dvajseta ženska. Približno 12% žensk je navedlo, da jih je pred 15. letom starosti spolno zlorabila odrasla oseba ali nad njimi zagrešila spolni incident (ibid.).

O izpostavljenosti starejših otrok (srednješolcev) nasilju

⁷ Da v Sloveniji pred raziskavo „Nasilje v družinah v Sloveniji“ nismo imeli drugih empiričnih raziskav nasilja v družini na reprezentativnih vzorcih, ugotavljajo tudi v Resoluciji o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014 (ReNPPND0914. Uradni list RS, št. 41/2009, z dne 1. 6. 2009) in v poročilu Slovenije Svetu Evrope o normativni ureditvi preprečevanja nasilja v družini (Council of Europe Slovenian Chairmanship 2009, str. 3).

⁸ Anketne vprašalnike so poslali 3000 ženskam, od katerih jih je 750 vrnilo odgovore (Leskošek et al., 2010, str. 30–32).

v družini je bila izvedena raziskava na reprezentativnem vzorcu srednješolcev iz vseh slovenskih regij v letu 2011 (Domiter Protner, 2014). Raziskava je pokazala, da je kar 40,2% anketiranih srednješolcev izpostavljenih nizki do zelo visoki stopnji nasilja v družini, 15% pa doživlja visoko ali zelo visoko izpostavljenost nasilju v družini (ibid.). V večina družin teh srednješolcev to problematiko skriva oziroma je ne razrešuje, saj so samo 3% od teh srednješolcev – žrtev bili obravnavani na centru za socialno delo, policiji ali vsaj v šoli. Slednje kaže tudi na problem neprepoznavanja in zaprtosti nasilja v krogu zasebne sfere.

Širših empiričnih raziskav o nasilju nad mlajšimi otroki v slovenskih družinah tudi po treh desetletjih od pričetkov intenzivnejše obravnave nasilja nad otroki nimamo. To je ob dejstvu, da v Sloveniji nimamo celovitega sistematičnega in koordiniranega zbiranja podatkov o nasilju v družini nasploh, še manj pa o nasilju nad otroki in mladostniki, še posebna ovira za učinkovito preventivo in reševanje problematike. Vendar že podatki navedenih raziskav o nasilju v partnerskih zvezah in nasilju nad ženskami kažejo, da je število otrok in mladostnikov, ki so žrtve nasilja v družinskem krogu izjemno veliko. Ob dejstvu, da je otrok tudi kot posredna žrtev nasilja (prisotnost pri nasilju med starši, priča nasilja), žrtev s številnimi posledicami in stiskami.

POSLEDICE IZPOSTAVLJENOSTI OTROK NASILJU V DRUŽINI

Pri otrocih, ki so bili ali so žrtve različnih oblik nasilja družinskih članov, zasledimo številne posledice. Posledice zlorabljanja v družini trajajo različno dolgo in so po mnenju A. Mikuš Kos (1996, str. 76) odvisne od „narave storitve ali opustitve dejanja, celostnega okvirja družinskih odnosov in dogajanj, otrokove naravne ali pridobljene psihične odpornosti in varovalnih dejavnikov ter virov pomoči v otrokovem življenjskem okolju“.

Ugotavljamo, da se pojavljajo vsaj tri vrste posledic pri izpostavljenosti otrok družinskemu nasilju: socialno-vedenjske, psihološko-emocionalne in kognitivne. Učinki izpostavljenosti otroka nasilju v družini pa so odvisni

od otrokovega spola in starosti, od vrste in stopnje nasilja v družini ter različnih drugih rizičnih in varovalnih dejavnikov.

VAROVALNI DEJAVNIKI

Pri vprašanju preventive je še zlasti pomembna identifikacija tako rizičnih kot varovalnih dejavnikov. V tem prispevku se bomo osredotočili predvsem na varovalne.

Zanimivo namreč je, da vsi otroci ne kažejo dolgotrajnih posledic v svojem psihičnem razvoju in socialnem delovanju, kar pa seveda ne pomeni, da ob slabem ravnanju ne trpijo in da to ne ostane v njihovem spominu ter da ne vpliva na njihovo ravnanje v odrasli dobi.

Fenomen odpornosti otrok in mladostnikov žrtev nasilja v družini, pri katerih ni izraženih posledic, je od leta 1970 naprej (Masten & Obradović, 2006) deležen znanstveno raziskovalne pozornosti. Glede na pogosto izpostavljeno pomembno vlogo varovalnih dejavnikov iz ožjega in širšega otrokovega okolja najdemo korelacije s socialno ekološko razlago nasilja v družini, ki poudarja nujnost upoštevanja vseh ravni – od individualne do družbene pri preprečevanju tega problema (Domiter Protner, 2015).

Pri proučevanju posledic izpostavljenosti nasilju v družini namreč zaznamo pomemben vpliv različnih dejavnikov, ki jih ni možno zreducirati samo na individualno in družinsko raven. Študije odpornosti žrtev nasilja (glej Klika & Herrenkohl, 2013) pristopajo k temu pojavu iz različnih perspektiv in ugotavljajo, da na odpornost žrtev nasilja vplivajo varovalni dejavniki tako na individualni ravni kot na ravneh družine, skupnosti in celotne družbe. Na individualni ravni lahko predstavljajo varovalno vlogo karakteristike posameznega otoka, kot so na primer inteligenca, pozitivni temperament, osebnostne značilnosti. Med karakteristikami otrokovega okolja oziroma ostalih ravni, kot kažejo rezultati raziskav (Klika & Herrenkohl, 2013; Jaffe et al., 2007; Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000), še posebej izstopajo dejavniki s področja družine, šole, vrstniških skupin ter soseske, ki kažejo visoko stopnjo povezanosti z odpornostjo žrtev.

Glede na namen članka bomo izpostavili predvsem možnosti šole kot varovalnega dejavnika.

MOŽNOSTI ŠOLE NA PODROČJU PREVENTIVNE DEJAVNOSTI NASILJA V DRUŽINI

Na nivoju družine, v kateri je prisotno nasilje, lahko predstavlja varovalno vlogo že ugoden čustveni odnos z vsaj eno osebo v ožji ali širši družini (Mikuš-Kos, 1996, str. 78; Little & Kaufman Kantor, 2002, str. 139). Šola pa ima z vidika varovalnih dejavnikov še pomembnejšo vlogo, saj v nasprotju z nasilnim domačim okoljem lahko pomeni okolje varnosti in nudi pomoč ter zaščito (Byrne, Taylor 2007, str. 186).

ŠOLA KOT VAROVALNI DEJAVNIK ZA OTROKE, IZPOSTAVLJENE NASILJU V DRUŽINI

Šola že s svojo osnovno vlogo predstavlja varovalni dejavnik za otroke, izpostavljene nasilju v družini, saj imajo otroci ob možnostih socialnih stikov z vrstniki in učitelji tudi priložnost za razvoj drugačne identitete in samopodobe, kot jo razvijajo v domačem okolju (Domiter Protner, 2011). Učitelji imajo ob poučevanju pomemben vpliv na splošni razvoj vseh otrok in mladostnikov, še posebej na razvoj zlorabljenih (Venet *et al.* 2007). Šola tako ob razvijanju socialnih spretnosti in spodbujanju šolske uspešnosti lahko pomeni varovalni dejavnik za zlorabljene otroke in mladostnike (Domiter Protner, 2011). Tako Wilcox in sodelavci (2004, str. 345) navajajo različne raziskave, katerih rezultati so pokazali, da visoka šolska uspešnost v povezavi s široko vrstniško mrežo prispeva k pozitivni samopodobi žrtev, kar predstavlja možnost za premagovanje škodljivih posledic zlorabe (Domiter Protner, 2015b).

Številni avtorji (Austin 2000, Venet *et al.* 2007, Domiter Protner, 2014) ugotavljajo, da so učitelji pogosto prvi, ki jim otrok zaupa zlorabo v družini, saj jih izbere kot varne za razkritje. Eden izmed prvih in pomembnih korakov, ki jih lahko naredijo šolski strokovni delavci, kot poudarjajo raziskovalci tega področja (Austin 2000, Kearney 1999,

Byrne, Taylor 2007), je že to, da so pripravljeni poslušati otrokovo zgodbo brez sodbe.

Kearney (1999, str. 291) meni, da je krog zlorabe, v katerem se znajde otrok, možno prekiniti prav s prekinjanjem molka, ki je povezan z družinskim nasiljem, ter seveda z učenjem in „oskrbo“ otrok s spretnostmi, ki jih potrebujejo. In prav na teh področjih ima šola veliko možnosti in zato pomembno vlogo. Učitelji in drugi strokovni delavci v šoli lahko izboljšajo življenjske možnosti otrok, ki imajo izkušnje z nasiljem v družini, saj imajo najboljše možnosti, da prepoznajo znake ogroženosti otrok in se odzovejo na potrebe le-teh (Sterne *et al.* 2010, str. 102, Venet *et al.* 2007). Hkrati pa pomenijo učitelji in drugi šolski strokovni delavci pomembno odraslo osebo, s katero lahko otrok, ki sicer živi v nevarnem okolju, vzpostavi varen odnos (Venet *et al.* 2007).

IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE UČITELJEV

Različne raziskave (McGee 2000, Byrne, Taylor 2007, Austin 2000, Domiter Protner, 2014) so pokazale, da učitelji in drugi strokovni delavci pogosto ne prepoznajo nasilja v družini ali ga ne upajo potrditi. Pokazalo se je, da je razen bojzani pred vdorom v zasebno družinsko življenje in drugimi stiskami, s katerimi se šolski strokovni delavci v tem primeru srečujejo, pomembno tudi pomanjkanje ustrezne usposobljenosti za prepoznavanje znamenj izpostavljenosti nasilju v družini (Byrne, Taylor 2007, str. 196; Domiter Protner, 2014). Smiselna bi torej bila vključitev vsebin s področja prepoznavanja in preprečevanja nasilja ter razvijanja socialnih veščin že v študijske programe dodiplomskega in podiplomskega izobraževanja učiteljev in drugih strokovnih delavcev, ki se pri svojem delu srečujejo z otroki in družinami. Nujno bi bilo tudi stalno strokovno izobraževanje vseh učiteljev v zvezi s to problematiko. V Sloveniji se je na tem področju v skladu z Resolucijo o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014 (2009) sicer že izvajal v okviru Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani izobraževalni projekt „Sistemska soočanje z nasiljem v družini – usposabljanje strokovnih delavcev“. Seminarska oblika izobraževanja učiteljev in strokovnih delavcev je

bila namenjena vsem, a so se izobraževanja udeležili predvsem predstavniki šol. Pomembno pa bi bilo zajeti v izobraževanje in usposabljanje čim več učiteljev ter ponudbo tovrstnega izobraževanja širiti in ponavljati. Glede na to, da se pri soočanju z nasiljem učitelji in drugi strokovni delavci srečujejo s številnimi dilemami, težavami in tudi s strokovnimi ter osebnimi stiskami, bi bila smiselna tudi uvedba stalne možnosti supervizije za učitelje in strokovne delavce.

Nujno je tudi stalno ozaveščanje učiteljev in drugih šolskih strokovnih delavcev o pomenu šole kot varovalnega dejavnika in zato tudi o možnostih preventivnih dejavnosti na šoli, kot so na primer učenje socialnih spretnosti, spodbujanje šolske uspešnosti in podobno.

PREVENTIVNE DEJAVNOSTI ŠOLE NA PODROČJU NASILJA V DRUŽINI

Šola lahko na preventivnem področju deluje predvsem v treh smereh oziroma v skladu s tremi cilji, in sicer v smeri:

- preprečevanja (ustavljanje) obstoječega nasilja v družini,
- preprečevanje vloge storilca,
- preprečevanje vloge žrtve.

Predstavljena vloga šole kot varovalnega dejavnika ter nujnost izobraževanja ter ozaveščanja učiteljev in ostalih strokovnih delavcev je ob ustreznem ukrepanju še posebej pomembna v smislu preprečevanja in ustavljanja že obstoječe izpostavljenosti otroka nasilju v družini. Šola lahko prispeva z različnimi aktivnostmi k povečevanju možnosti za preprečevanje prevzemanja vloge storilca ali vloge žrtve v odraslem življenju svojih učencev in učenk.

Izhodišče za kakršnokoli preventivno dejavnost je ničelna toleranca do nasilja vseh akterjev in deležnikov v šoli t.j. otrok, staršev, učiteljev, ostalih strokovnih delavcev in vodstva šole. Slednje pomeni preprečevanje vrstniškega nasilja, morebitnega nasilnega vedenja staršev ali učiteljev ter vseh ostalih strokovnih delavcev v šoli.

Ob tem pa je možno v namene preventivne dejavnosti organizirati različne oblike informiranja, ozaveščanja in navsezadnje usposabljanja ter nudenja pomoči za starše, otroke in učitelje.

DEJAVNOSTI ZA STARŠE IN S STARŠI

Starši uporabijo nasilne oblike vedenja iz dveh temeljnih razlogov. Prvi je povezan z neustreznim vzgojnim ravnanjem, ki je posledica nepoznavanja različnih vzgojnih pristopov ter preobremenjenosti in posledično „vzgojne nemoči“. Glede na to in dejstvo, da se različne vzgojne dileme pojavljajo pri vseh starših (tudi nenasilnih) bi bilo smiselno organizirati različne kontinuirane oblike pomoči pri vzgoji. To vlogo sicer že opravljajo Svetovalni centri za otroke in mladostnike, ki pa so samo v večjih mestih ter šolske svetovalne službe. Problem pa predstavlja dejstvo, da pomoč poiščejo predvsem tisti starši, ki so ozavestili svoje težave pri vzgoji otrok in so pripravljeni na spremembe. Zaradi tega bi bilo koristno ponuditi v okvirju šole še druge oblike pomoči pri vzgoji. Šole in vrtci že delno zapolnjujejo to vrzel z organizacijo različnih predavanj o vzgojni problematiki za starše. Možnosti pa so tudi še druge npr. spletni forum za starše, na katerem odgovarja strokovnjak, redne delavnice za starše in podobno.

Drugi in poseben problem pa predstavljajo starši, ki namenoma uporabljajo nasilno vedenje v partnerski zvezi in/ali v odnosu do otrok in ne samo iz vzgojne „stiske“. Za to skupino staršev, ki je glede na podatke različnih raziskav zelo velika, spomnimo samo na podatek zadnje nacionalne raziskave (Leskovšek et al., 2010), da vsaka druga ženska doživlja eno od oblik nasilja, kar pomeni, da obstaja tudi možnost nasilja v vsaki drugi družini, bi bilo nujno organizirati različne delavnice in predavanja na temo ozaveščanja nasilja in možnih oblik pomoči ter preprečevanja nasilnega vedenja.

DEJAVNOSTI ZA OTROKE IN MLADOSTNIKE

Nujno bi bilo vključiti različne oblike dela za razvijanje socialnih veščin pri otrocih v redno vzgojno-izobraževalno

delo od predšolske stopnje naprej. Možnosti za takšno vključevanje obstajajo tako v okviru pouka kot v okviru razrednih ur. Res pa je, da za tovrstno izvedbo potrebujemo usposobljene učitelje, kar smo izpostavili že zgoraj. Ob rednih oblikah vzgojno-izobraževalne dejavnosti bi bila smiselna tudi večkrat letna organizacija različnih delavnic, iger, taborov ter podobnih dejavnosti na temo ozaveščanja in prepoznavanja ter preprečevanja nasilnega vedenja. Mladostnike v zadnjih razredih osnovne šole ter v srednji šoli pa bi bilo potrebno ob vsem omenjenem ozaveščati tudi o problemu nasilja med njihovim „zmenkanjem“ ter tudi na to temo ponuditi različne oblike delavnic, predavanj, forumov ipd.. Problem nasilja med „zmenkanjem“ (ang. dating violence) je namreč zelo pogost in ob uporabi sodobne tehnologije in medijev tudi vedno bolj pereč problem (Vagi et al., 2015; Foshee et al., 2013). Ozaveščanje in preprečevanje nasilnega vedenja v teh prvih najstniških partnerskih zvezah je tudi zelo pomembna osnova za preprečevanje ali vsaj zmanjševanje pojavov kasnejšega nasilja v družini in nasilja nad otroki. Različne raziskave (npr. Domiter Protner, 2014) pa tudi kažejo, da so mladostniki zelo slabo informirani o možnostih iskanja pomoči, zato je pomembno, da informacije o virih pomoči ter vse ostalo, kar je povezano s problemom nasilja v družini, šola objavi na mestih, ki jih otroci in mladostniki pregledujejo oziroma obiskujejo, kot na primer šolski hodniki, toaletni prostori, spletne strani, Facebook ipd.

Vsem otrokom in mladostnikom, ki so žrtve nasilja v družini, bi bilo potrebno zagotoviti tudi strokovnega delavca, ki bi mu bil vsaj v obdobju rednega šolanja vedno na voljo za posvetovanje. V Sloveniji se slednje delno uresničuje tudi v okviru omenjenega projekta Varuha človekovih pravic Republike Slovenije z imenom „Zagovornik – glas otroka“. Preventivni programi na se-

kundarni ravni pa bi tudi zmanjšali možnosti za „prenos“ nasilja v naslednje generacije, kar bi predstavljalo tudi dolgoročno preventivno dejavnost.

SKLEP

Šola ima pri preventivni dejavnosti na področju preprečevanja izpostavljenosti otrok nasilju v družini različne možnosti, ki jih lahko izvaja že v rednem vzgojno-izobraževalnem delu. Tukaj imamo v mislih predvsem vlogo šole kot varovalnega dejavnika. Šoli namreč že obstoječi kurikulum nalaga spodbujanje in spoštovanje vseh otrok ter razvijanje socialnih spretnosti, pozitivne samopodobe, optimalno šolsko uspešnost ipd.. Ob tem pa ima šola še različne druge možnosti preventivne dejavnosti. Ob nenehni ničelni toleranci do nasilja je to predvsem ozaveščanje staršev, učiteljev in otrok o problemu nasilja ter vlogi storilca in vlogi žrtve nasilja (tudi opazovalca nasilja) ter s tem prispeva k povečevanju senzibilnosti za prepoznavanje nasilja in nasilnih odnosov ter možnosti za njihovo preprečevanje ali reševanje. Pri tem pa je nujno potrebno upoštevati dejstvo, da predstavlja šola samo en segment pri preprečevanju problema nasilja v družini in je tako tudi samo del v sistemu preprečevanja nasilja, ki pa je žal še zelo slabo razvit. Tudi pri preventivni dejavnosti so nujne povezave različnih institucij kot na primer centrov za socialno delo, zdravstvenih institucij, pravosodnih institucij, visokošolskih zavodov ipd. Brez sprememb in podpore na širši družbeni ravni je možnost šole okrnjena. Za učinkovitejše preprečevanje izpostavljenosti otrok nasilju v družini bi bile nujne kvalitetne sistemske spremembe ter odpravljanje stereotipov o družini, ki pogosto ali celo večinoma pripomorejo k prikrievanju in neučinkovitemu razreševanju ter preprečevanju te problematike.

LITERATURA

- Austin, J. S. (2000). When A Child Discloses Sexual Abuse. Association for Childhood Education International. Pridobljeno: 5. 6. 2010. Dostopno na: www.acei.org.
- Besharov, D. J. (1991). Achieving better research on family violence: The need to Address Definitional Issues. Pridobljeno: 6. 1. 2011. Dostopno na: http://www.welfareacademy.org/pubs/family/achieving_91.pdf.
- Black, T., Trocme, N., Fallon, B., MacLaurin, B. (2008). The Canadian child welfare system response to exposure to domestic violence investigations. *Child Abuse & Neglect* 32: 393–404.
- Brassard, M. R., Donovan, K. L. (2006). Characteristic of Child Maltreatment Definitions. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett & Flanzler, S. M. (2006). *Child abuse and neglect: definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore-London-Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.

- Butchart, A., Phinney Harvey, A., Mian, M., Fürniss, T., Kahane, T. (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect.
- Byrne, D., Taylor, B. (2007). Children at Risk from Domestic Violence and their Educational Attainment: Perspectives of Education Welfare Officers, Social Workers and Teachers. *Child Care in Practise*. Vol. 13, No. 3: 185–201.
- Council of Europe Slovenian Chairmanship (2009). Poročilo Republike Slovenije o normativni ureditvi preprečevanja nasilja v družini. Pridobljeno: 15. 11. 2011. Dostopno na: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/slike/drugo/2009/november/Foto/POROCILO_RS.pdf.
- Domiter Protner, K. (2011). Vloga šole pri prepoznavanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini. *Socialno delo*, let. 50, št. 5, str. 317–327;
- Domiter Protner, K. (2013). Socialnoekološki model preventivne dejavnosti na področju izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini. *Socialno delo*, l. 52, št. 4, str. 251–260.
- Domiter Protner, K. (2014). *Zloraba otrok v družini: možnosti ukrepanja*. 1. izd. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Domiter Protner, K. (2015a). Skrb za spodbudno šolsko okolje: vloga šolske svetovalne službe pri odkrivanju izpostavljenosti mladostnikov nasilju v družini. *Šolsko svetovalno delo*, l. 19, št. 3/4, str. 86–96;
- Domiter Protner, K. (2015b). Vloga socialnega kapitala na področju preprečevanja zlorabe otrok in mladostnikov v družini. *Socialno delo*, l. 54, št. 2, str. 99–110
- Edleson, J. L. (1997). Children's witnessing of adult domestic violence. University of Minnesota. Pridobljeno: 1. 7. 2010. Dostopno na: URL:/papers/witness.htm.
- Edleson, J. L. (2004). Should Childhood Exposure to Adult Domestic Violence be Defined as Child Maltreatment Under the Law? Pridobljeno: 6. 1. 2011. Dostopno na: <http://www.mincava.umn.edu/link>.
- Edleson, J. L. (2006). Emerging Responses to Children Exposed to Domestic Violence. The National Online Resource Center on Violence Against Women. Pridobljeno: 5. 10. 2010. Dostopno na: <http://www.vawnet.org>.
- Filipčič, K. (2002). Nasilje v družini. Ljubljana: Bonex.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., Hamby, S. L. (2005). The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive, National Survey. *Child Maltreatment*, Vol, No. 1: 5–25.
- Foshee VA, McNaughton Reyes HL, Gottfredson NC, Chang LY, Ennett ST. (2013). A longitudinal examination of psychological, behavioral, academic, and relationship consequences of dating abuse victimization among a primarily rural sample of adolescents. *Journal of Adolescent Health*; 53: 723–729.
- Gillham, B. (1996). The prevention of child abuse. V: Gillham, B., Thomson, J. A. (ur.) (1996). *Child safety: problem and prevention from preschool to adolescence. A handbook for professionals*. London, New York: Routledge.
- Guterman, N. B. (2004). Advancing Prevention Research on Child Abuse, Youth Violence, and Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*. Vol. 19, No. 3: 299–321.
- Holt, S., Buckley, H., Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect* 32: 797–810.
- Hughes, H. M., Parkinson, D., & Vargo, M. (1989). Witnessing spouse abuse and experiencing physical abuse: A „double whammy“? *Journal of Family Violence*, 4: 197–209.
- Jaffe, P., Wolfe, D., Wilson, S., & Zak. L. (1986). Family violence and child adjustment: A comparative analysis of girls' and boys' behavioural symptoms. *American Journal of Psychiatry*, 143, (1): 74–77.
- Kaufman, J., Zigler, E. (1987). Do abused children become abusive parents? *Am J Orthopsychiatry*, 57,2: 186–92.
- Kearney, M. (1999). The Role of Teachers in Helping Children of Domestic Violence. *Childhood Education*. (75) 5: 290–296.
- Kitzmann, K., Gaylord, N. K. Holt, A. R., Kenny, E. D. (2003). Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta- Analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Vol. 71, No. 2: 339–352.
- Klika, B. J., Herrenkohl, T. I. (2013). A Review of Developmental Research on Resilience in Maltreated Children. *Trauma Violence Abuse*. (3) 14: 222–234.
- Leskošek, V., Urek, M., Zavišek, D. (2010). Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih. Končno poročilo 1. faze raziskovalnega projekta. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo.
- Little, L., Kaufman Kantor, G. (2002). Using Ecological Theory to Understand Intimate Partner Violence and Child Maltreatment. *Journal of Community Health Nursing*. 19 (3): 131–145.
- Lutar, B., Jontes, D., Šadl, Z. (2006). Medijske reprezentacije družinskega nasilja. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Fakulteta za družbene vede. Center za raziskovanje družbenega komuniciranja.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*. (71) 3: 543–562.
- Masten, A. S., Obradović, J. (2006). Competence and Resilience in Development. *Annals New York Academy of Science*. 1094:13–17.
- McGee, C. (1997). Children's experience of domestic violence. *Child and family Social Work* 2.: 13–23.
- Mikuš Kos, A. (1996). Psihosocialni vidiki trpinčenja otrok. V: Satler, A. J. (ur.) (1996). *Trpinčen otrok: kako prepoznati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok*. Ljubljana: Meridiana.
- Mullender, A. (2004). Tackling Domestic Violence: providing support for children who have witnessed domestic violence. Home Office Development and Practise Report 33. Pridobljeno: 2. 11. 2010. Dostopno na: <http://rds.homeoffice.gov.uk>.
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014 (ReNPPND0914). Uradni list RS, št. 41/2009 z dne 1. 6. 2009.
- Nasilje nad ženskami: vseevropska raziskava (2014). Dostopno na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_sl.pdf (15. 2. 2016).
- Sedmak, M., Kralj, A., Simčič, B., & Medarič, Z. (2006). *Nasilje v družinah v Sloveniji. Rezultati raziskave*. Koper: Univerza na Primorskem. Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Vagi KJ, Olsen EOM, Basile KC, Vivolo-Kantor AM. (2015). Teen dating violence (physical and sexual) among US high school students: Findings from the 2013 National Youth Risk Behavior Survey. *JAMA Pediatrics*; 169(5):474–482.
- Venet, M., J.-F., B., Gosselin, C., Capuano, F. (2007), Attachment representations in a sample of neglected preschool-age children. *School Psychology International Copyright*. (28) 3: 264–293.
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. Uradni list RS, št. 16/07, 36/08, 58/09, 64/09 in 65/09.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), Uradni list RS, št. 16/2008.